

הערות בשולי הסימפוזיון "ביטחון ישראל בשנות ה-80"

אלוף (מיל') ישראל טל*

לשנים הטוענים שאיש לא חזה מראש אירועים כמו ביקור סאדאת בירושלים, התהפוכה באירן והשינוי במדיניות ארצות הברית. על דברים אלה ברצוני לחלוק כבר בראשית דברי.

ודאי שאיש אינו נביא ואיש אינו מסוגל לדיוק בתיאור האופי הטכני של ההתרחשויות, סדר הופעתן ושיטתן. אבל רבים בישראל חשבו מוזמן שהשאה הוא תופעה חולפת באירן. זאת ועוד: היו גילויים של התנגדות למדיניות הישראלית כלפי איראן. בדומה לכך, איש לא יכול היה לחזות מראש את המועד שבו יבוא סאדאת לביקור בישראל ויתקבל בטקס מלא ובנגינת ההמנונים על ידי תזמורת צה"ל. לעומת זאת היה גם היה ויכוח איריאולוגי נוקב בשאלה האם תיתכן בכלל תופעה כמו ביקור סאדאת בירושלים? ואכן לגבי דידם של אלה ששללו עקרונות אפשרות ששליט ערבי יכיר בישראל, גם כיום הביקור לא היה ולא נברא. לעומתם, טענה אסכולה אחרת זמן רב לפני ביקור סאדאת כי תופעה כזו עשויה להתגשם וכי ביכולתנו לתרום להתגשמותה ולזרז אותה. מאז ומתמיד היו גורמים במדינה שסברו כי ארצות הברית, כבעלת ברית למדינת ישראל היא משענת הבנויה על רצון טוב, על מחויבות מוסרית ועל אהדת דעת-הקהל. אבל מבחינת האינטרס הקר, כלומר, גורמי היסוד הקבועים, שבעיקר אותם צריך להביא בחשבון בחיזוי ארוך-טווח או באסטרטגיה, ברור שהעולם הערבי חשוב לארצות הברית יותר מאשר ישראל. מי שמציג את ישראל כנכס אסטרטגי של ארצות הברית שוכח שהוא מתייחס למצבים משתנים ולשיקולים, שמבחינתה של ארצות הברית הם בגדר טקטיקה. מעצמה כארצות הברית יכולה להשתמש בישראל כבאמצעי טקטי גרירא אבל בעשותה זאת יש לכך משמעות אסטרטגית מבחינתה של ישראל. אנחנו חייבים להבחין בין גורמים חולפים לבין גורמי יסוד אסטרטגיים שאינם משתנים. הבחנה כזאת תביאנו למסקנה ההכרחית שישראל לא תוכל להיות לנצח חשובה לאינטרס האמריקני יותר מאשר העולם הערבי.

* הרברים שלהלן הם דברי הסיכום שהושמעו ע"י האלוף י. טל, עוזר שר הביטחון, כנס בנושא "ביטחון ישראל בשנות השמונים", שהתקיים בינואר 1979.

ההרתעה — מניעה או ענישה

שמענו כי תאוריית ההרתעה שלנו נכשלה וכי תפקיד ההרתעה הוא גם להעניש את התוקפן. אבל ראוי להזכיר כי תורת הביטחון שלנו גרסה תמיד שצה"ל צריך לקיים את הכושר להרתיע ואם ההרתעה אינה מספקת — להכריע. מעולם לא העמדנו יכולת ההרתעה מול יכולת לחימה, אלא ראינו את ההרתעה וההכרעה כשני צדיה של אותה מטבע. ההרתעה אינה עניין של הונאה, אלא היא שטר עם כיסוי, ההרתעה אינה אלא היכולת הפוטנציאלית להכריע. כאשר אין ההרתעה פועלת, אם משום שהאויב טועה בהערכת יכולת ההכרעה שלנו ואם משום שהוא חושב שיוכל להשיג את מטרות המלחמה שלו גם אם לא יצליח להשיג הכרעה צבאית בשדה הקרב, או אז יוצאת הפוטנציה מן הכוח אל הפועל במלחמה.

איש גם לא הניח מעולם שאמת המידה לכושר ההרתעה היא מניעה מוחלטת של מלחמה. עד לכלל אבסורד כזה אסור להביא את עקרון ההרתעה, כי הרי מכך משתמע שניתן למנוע מלחמות בכלל. תורת הביטחון הישראליית בנויה זה 30 שנה, והוכיחה עצמה בתקופה זו, על האמיתיה של ההרתעה וההכרעה כשני צידי המטבע. משום כך פיתחנו את תורת ההרתעה בהקשר של מניעה ולא של ענישה. ואילו מושג הענישה שלא כחלק ממושג ההכרעה זר לתפיסת הביטחון שלנו והוא גם עקר. תמיד הנחנו, ואנחנו ממשיכים להניח, שאין בכוחנו לכפות את רצוננו על העולם הערבי באמצעים צבאיים. אין סימטריה ביחסי שני הצדדים: אם יצליחו הערבים להשיג הכרעה צבאית כוללת, תהיה זו גם הכרעה מדינית סופית, ואילו הכרעות צבאיות שלנו הן תמיד ובהכרח הכרעות זמניות ומקומיות. הכרעות כאלה נתפסו על ידינו תמיד כסנקציה כבדה על האויב, בין כשתפסנו שטח ובין כשהשמדנו כוחות וגרמנו נזקים כבדים. מאז ומתמיד שרר בינינו ובין מדינות העימות גם מאזן של הרתעה הדדית באמצעות בעלות ברית. תמיד הבאנו בחשבון את בעלות הברית המיידיות והטבעיות של מדינות העימות: שאר חלקי העולם הערבי וכן מעצמות המתייצבות מאחורינו. בכך פעל עלינו אפקט קבוע של הרתעה. עם זאת הורתעו מדינות העימות מאז

ומתמיד על ידי בעלת הברית שלנו. בעקבות מלחמת ששת הימים הגיע העולם הערבי למסקנה שהעימות אינו מתרחש בחלל ריק, ושעליו להביא בחשבון לא רק את עצמיה ואת מהלכיה האפשריים של ישראל אלא גם כוחן ומהלכיהן האפשריים של ידידותיה. בעור שאנו תמיד הועדנו למעצמה ידידותית את התפקיד של הרתעת מעצמה עוינת ותו לא, החל העולם הערבי מאז 1967 להבחין בין מהלכים שגם ידידותיה של ישראל יראו אותם כלגיטימיים לבין מהלכים שידידותיה של ישראל לא יקבלו אותם כחיבוק ידיים.

ביטחון לאומי ומרכיבי הכוח

הביטחון הלאומי הוא נושא קיומי. במקרה שלנו הוא שאלה קיומית טוטאלית, הנוגעת לעצם קיומו הפיסי של כל פרט. כמושג אוניברסלי ביטחון לאומי הוא עניין יחסי והוא חל בדרך כלל רק על קיום הריבונות הלאומית. אבל לגבינו הביטחון הלאומי אינו גורם יחסי אלא מוחלט, כיוון שעצם קיומנו הפיסי מותנה בו. כלומר: במקרה שלנו ההוראה המלאה של המושג "ביטחון" חופפת את מושג הקיום בכלל. לפני שבאים להתייף לשימוש נרחב בכוח לשם מימוש מטרות לאומיות יומרניות יש להגדיר מה הם גבולות כוחנו. נושא זה אכן שנוי אצלנו בויכוח לגיטימי בתנאי שלא נתכחש לכך שמייחסי הכוחות, כלומר מגבולות הכוח, נגזרת לא רק האסטרטגיה שלנו אלא נגזרות גם המטרות הלאומיות שישראל יכולה להתוות לעצמה. בבואנו למנות את מרכיביו השונים של כוחנו יש לבחון כמובן את מקורות משאביו ואת כמותם, את התפלגותם של המשאבים למגזרים השונים של המאמץ הלאומי והחברתי, את בעלי בריתנו ומעל הכל את המוטיבציה. עוצמת המוטיבציה עומדת ביחס ישר למידת החיזויות של האינטרס הפרטי והלאומי. מידת חיזויות של האינטרס היא הקובעת את גובה המחיר שהיחיד והכלל מוכנים לשלם כדי לשמור עליו. יש בינינו אנשים המטיפים לשימוש בלתי מוגבל בכוח לשירות מטרות לאומיות יומרניות ומרחיקות לכת, הם קוראים לדורנו לשלם כל מחיר למען השגת המטרות היומרניות עבור "הדורות הבאים". לעיתים הם גם עורכים השוואות סטטיסטיות בין מספר

לאורך ימים לחסדי אחרים. רק מי שאינו אוכל מידיו של הזולת יכול להיות בעל כבוד עצמי וגם אחרים יכבדו אותו, יבקשו את קרבתו ויירטעו מלפגוע בו. עלינו לחתור, כעניין של עקרון לאומי, לכך שחלק מן הסיוע האמריקני יהיה לגבינו מה שהייתה "תכנית מרשל" לגבי אירופה: היא נועדה לשקם את אירופה אחרי מלחמת העולם השנייה. השיטה הנוכחית גורמת לכך שלא רק ההווה הקיומי כלכלי שלנו עומד בסימן חסד על כל ההסתאבות הכרוכה בכך אלא שגם הסיכויים להתנער ולהתקיים בעתיד בזכות הולכים ופוחתים. אלה המציירים לנו חזות של תלות כלכלית, מדינית וצבאית גוברת והולכת בארה"ב בשנות ה־80, משרים למעשה צמצום גבולות הכוח שלנו לממדים אפסיים.

במקום להשלים עם המשך התלות המוחלטת בארה"ב כעניין של קבע ובמקום לשאוף למסד אותה, מוטב שנאבק על השקעת הסיוע האמריקני בשיוקם החברה, בפיתוח המדינה ובקידומה באמצעות קידום התעשייה.

סיכום

ביטחון ישראל בשנות ה־80 תלוי בשאלה, האם אנחנו, כל העם היהודי, נקיים את עצמנו או שמא יקיימו אותנו גם אחרים? הצל המרחף על ביטחוננו הלאומי לקראת שנות ה־80 אינו צילה של הטכנולוגיה הצבאית המודרנית, כשם שטוענים אחדים, אלא צל הדימוי העצמי שלנו, יעילותנו, ערכנו ורמת המוטיבציה שלנו. ביטחוננו הלאומי בשנות ה־80 יהיה תלוי בכוחנו שלנו ובאופן שבו נעצב אותו: בהסתלקות מאכילה מידים של זרים, ובהתקדמות לקראת עמידה על רגלינו על ידי הנהגת מוסר עבודה גבוה וכינון חברה יצרנית. ביחסינו עם הערבים מחד גיסא ועם ארה"ב ומדינות אחרות מאידך גיסא ובקביעת מטרות לאומיות מציאותיות המסוגלות ללכד את העם ולקיים את דרגת המוטיבציה הגבוהה ביותר.

לביטחון לאומי הוא עצמה צבאית הנשענת על עצמה כלכלית. לא תיתכן עצמה כלכלית ללא קיום חברה בריאה ועם יהודי מלוכד. אם ניכשל בבנייתה של חברה בריאה ומתקדמת ובליכוד העם היהודי סביב המשימה של קיום המדינה היהודית נוכל להתקיים רק בחסדי ארה"ב. לחלשים ולשלומיאלים אין עוזרים, עוזרים לאלה היודעים לעזור לעצמם. אין לקבל אפוא את ההטפה הדטרמיניסטית לאוריינטציה טוטאלית על ארה"ב. הכריחה "למקלט" היחסים הבין לאומיים כתחליף לעשיית סדר בבית ולטיפוח אוריינטציה על עצמנו אינה מעידה על חוסן מוסרי, אינה יכולה לעזור מוטיבציה והיא גם מסוכנת. אין לזלזל בבעלות ברית ובודאי לא בעזרתה המדינית, הכלכלית וההרתעתית של ארה"ב, אך, עזרה זו חייבת להיות בבחינת תוספת למשקלנו הסגולי העצמי ולעצמת העם היהודי ולא לבוא במקומם. יתר על כן, אסור גם שמערכת היחסים עם ארה"ב תיתפס על ידנו כחשובה יותר ממערכת היחסים שלנו עם הערבים. יש לדחות את ההבחנה בין רכש בחו"ל לייצור בארץ ואת ההנחה הנובעת ממנה כאילו ייצור אמצעי לחימה בארץ כרוך בהשקעה כספית מכיסנו בעוד שהרכש בחו"ל הוא כביכול בחזקת מתנה. אמנם בראייה קצרת טווח נתפש הסיוע האמריקני – כ"כסף קל" בעוד הוצאות בארץ הן על חשבון הכשר החי. זוהי כמובן ראייה מוטעית, כי לאורך ימים חשובה העצמה הכלכלית שלנו. כוחנו הצבאי יעמוד ביחס ישר לכוח ההמצאה, לפיתוח התשתית ולהיקף היכולת הטכנולוגית והתעשייתית. כדי לקדם את הטכנולוגיה ואת התעשייה בארץ, יש להשקיע משאבים. עלינו לחתור לכך שכספי הסיוע האמריקני, או חלק נכבד מהם, ינתנו לנו לא בצורת מוצרים אמריקנים מוגמרים אלא בצורת השקעה לייצור מקומי. אופי כזה של סיוע מצד מעצמה למדינה קטנה הוא בבחינת השקעה שנועדה להעמיד את המדינה המסתייעת על רגליה שלה כדי שלא תודק

האברות במלחמותינו למספר נפגעי תאונות הדרכים או בין מספר חללינו למספר חלליה של פילנדר. התייחסות זו אינה מן העניין כאשר דנים במוטיבציה שהיא עניין סובייקטיבי. לא חשבון סטטיסטי קר אלא אינסטינקט בריא ובסיסי מדריך בני אדם בהחלטתם על מה ראוי להקריב את חייהם או את חיי בניהם, ועל מה לא ראוי. את המחיר הכבד ביותר מוכנים בני אדם לשלם למען עצם קיומם הפיסי והלאומי. אבל אין הם מוכנים לשלם מחיר גבוה עבור טעויות, מחללים או מדיניות שאינה מקובלת עליהם. המוטיבציה עומדת ביחס ישר למידת ההסכמה הכללית על מטרות והמוטיבציה הגבוהה ביותר היא זו הנגזרת ממטרות קיומיות. בני אדם מרגישים כי מותר לסכן את החיים ואפילו להקריבם רק למען ההגנה על החיים והחרות. כל עוד אנו נלחמים על מטרות אלה יש סיכוי רב כי רמת המוטיבציה שלנו תוסיף להיות גבוהה לאין ערוך מזו של אויבנו. הדיאלקטיקה היא פשוטה: הרחבה יומרנית של מעגל המטרות גוררת פחות במוטיבציה ומגיה וביה – צמצום גבולות הכוח, ואילו דבקות במטרות הקיומיות מרחיבה את גבולות הכוח. יוצא שנכונות בלתי מוגבלת להשתמש בכוח גורמת, פרדוקסאלית להגבלת הכוח. המושג "גבולות הכוח" הוא אפוא מושג יחסי ותלוי בהקשרו.

משאבים כלכליים – בזכות ולא בחסד

ואשר למשאבים: בהקשר של דיון בגבולות הכוח, מקור המשאבים חשוב יותר מכמותם. מי שמניח שביטחוננו בעתיד יהיה תלוי בארה"ב, חייב לברוק תחילה מה עלינו לעשות, מה עלינו לשנות, כדי להיות ארונים לגורלנו. מאז מלחמת ששת הימים החליף השריר הערבי את השריר היהודי בבניין, בחקלאות, בתעשייה ובשירותים ומאז מלחמת יום הכיפורים החליפה ממשלת ארה"ב את העם היהודי והיא הנושאת במידה ניכרת בעול קיומה הכלכלי של המדינה היהודית. תנאי הכרחי, אם גם לא מספיק,